

L'ATLES DE LA GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA

Cosme AGUILÓ

Fa uns mesos que la publicació de la Gran Enciclopèdia de Mallorca va arribar al seu punt final. Els editors, després de quasi deu anys de feina, trobaren que era escaient que el projecte tingués continuïtat. Així va sorgir la idea de la publicació d'un atlas de Mallorca que arribàs al gran públic a través d'una escala suficientment detallada i fàcilment manejable alhora. A partir del *Mapa Topogràfic Balear* 1/5.000 de la Conselleria d'Obres Públiques, Ordenació del Territori i Medi Ambient del Govern Balear s'ha creat un nou mapa 1/25.000 que cobreix tot el territori insular. La combinació suau de colors, en substitució de les corbes de nivell, el descarrega de densitat gràfica i el fa més atractiu, sense que això comporti el sacrifici de la informació topogràfica del relleu. El color verd subratlla els elements principals de la xarxa viària, contrastant amb el vermell de les àrees urbanes i el color de cel de la mar i els llits de les conques hidrogràfiques. En negre, es destaquen els punts culminants de la topografia, les restes arqueològiques, els edificis històrics, les cavitats, etc.

La totalitat del territori es reparteix en 70 làmines (amb la inclusió de Cabrera) que es publiquen seguint un ordre itinerant des de nord a sud i d'est a oest. Junta-ment amb cada una d'aquestes làmines, s'ofereix, per ordre alfabètic, informació dels termes municipals amb els corresponents nuclis urbans, dels quals depenen administrativament. Aquesta informació abasta aspectes tan diversos com la climatologia, els usos del sòl, les unitats d'explotacions agràries, el patrimoni natural i històric, a més de planimetries dels nuclis urbans realitzades per l'inoblidable J. Mascaró Passarius.

Part damunt tot, cal ponderar l'esment que han tingut els editors en vestir de topònims tota l'àrea rural. La densitat prevista de noms (13.000) és elevada i ja se n'hi veuen bastants que no havien estat mai publicats, almenys en obres d'aquest tipus. Només per aquest fet ja és una publicació remarcable a la qual cal donar la benvinguda, però, precisament perquè és meritòria, cal subratllar-ne els errors per corregir-los en següents edicions.

Vet ací, doncs, els comentaris sobre alguns dels punts febles més cridaners que són detectables en els primers devuit fulls. Segurament aquí faltará la visió d'un geògraf que n'assenyali les mancances des del punt de vista estrictament cartogràfic, mancances, o errors, que el qui subscriu no hi sap destriar en detall. Així i tot, sem-

bla un lapsus prou estrident el fet que *Andratx* pugui ser grafiat en el lloc corresponent a Ariany en un dels mapets dels espais naturals, o el desplaçament cap a l'est de l' *Escull d'en Barret* (full 10) que no és més que la resta erosionada d'una antiga *Illà Plana* testimoniada pel mapa Despuig. Hom no sap tampoc quines directrius se segueixen per seleccionar les mesures de les grafies dels noms de lloc. Pot explicar algú per què a un topònim com *Ullastre d'en Ferrer* (7) se li atribueix el doble de categoria que a *Escorca*, al mateix full?

En una de les presentacions es diu que “la precisió i la correcció ortogràfica d'aquest recull [...] el convertirà sense cap dubte en una fita important en l'àmbit toponímic mallorquí”. No puc estar d'acord amb aquesta afirmació, tot i que seria injust no reconèixer l'esforç realitzat per tal d'assolir aquesta difícil meta de la perfecció i és difícil perquè donar forma escrita a un corpus tan important de noms de lloc, no és precisament una tasca senzilla, ja que és innegable que els topònims són els cavalls més salvatges de la llengua i qui vulgui posar-los el cabrestell ha d'actuar amb més manya que força. És grat observar que noms que tradicionalment s'escriuen malament, apareixen ara de manera pulcra: *Font de l'Astor* (2), *Lassarell* (6), *Tanca de Lavanor* (6), *Torm de la Seda* (6), *es Burgar* (6), *ses Marsesques* (7), *Tuent* (8), millor que el *Cala Tuent* d'altres obres, són només alguns exemples de la voluntat de transitar pel bon camí. Hi manca però l'assessorament d'un lingüista (diria que els geògrafs ho han cuit sols) que hauria estalviat moltes badades ortogràfiques, incoherències innecessàries i errors que no fan altra cosa sinó desorientar l'usuari. Els geògrafs haurien de ser conscients que en els mapes no muts els lingüístes hi tenen algunes coses a dir, tant almenys com els geògrafs en els mapes lingüístics, que, gairebé per sistema, ignoren l'escala i l'orientació.

Sembla que és la premsa que ha fet escriure *Racó de les Arcades* (1), vora la ben correcta *Cova de les Arcades* (1), o *Fartàrtix Gran* (6), prop del condret *Fartàrtix del Racó* (6). Quin topònim és *wi ti* (2) a la Vall de Sant Vicent? Supòs que també és un error de les mateixes talles haver escrit *Sos Ganxos* (16) i no *Sos Sanxos*.

Quin inconvenient tipogràfic hi pot haver perquè se suprimeixi l'accent de les majúscules? Veig escrit: *Avenc de l'Amfora* (1), *Niu de s'Aliga* (4), *Ca les Animes* (5), *Comellar de s'Oliba* (12). A un mateix full (6) *Can Guillo* i *Can Guilló*, etc. A diversos llocs (7, 9) surt el mot *església* amb l'accent girat a ponent (*esglèsia*), però correctament *Església de Sant Miquel* (12). És greu que la distracció ortogràfica de l'accent pugui malmetre la pronúncia de topònims esgarrats, com *es Oscols* (5), o *Cingle de n'Alitx* (9), amb les majúscules sense accentuar. No és *na Llòbriga* (15), sinó *na Llòbriga*, amb vocal oberta, i *es Cagarró* (15) ha de ser *es Cagarro*.

No és tampoc gaire afortunada la separació de mots: vegeu com *d'en* surt sempre sense l'apòstrof als primers fulls (1, 2); anotem l'aberrant *Castell d'Abaix* (2), en contrast amb el ben escrit *Ariant de Baix* (3). Per regla general s'opta per no apostrofar *Can*, fins i tot seguit de vocal: *Can Eloi* (1), *Can Eixut* (10), però en canvi *Ca n'Alordes* (6). On havien d'escriure *Pas d'en Segarra*, han escrit *Pas de sa Garra* (7). *Penya Fort* (4) s'ha d'escriure aglutinat (adjectiu medieval sense flexió de gènere), com també *na Destorba Jornals* (9), ja prou lexicalitzat i transcrit a un altre lloc *Punta Destorbajornals* (17). S'escriu *Cova des Vell Marí* (8), *Vells Marins Alts* (9),

tal com prescriu la normativa (potser s'hauria de revisar?), però *Cova del Vellmarí* (2). Un nom que ha de ser antiquíssim, *Cantabou*, es transforma en *Can Tabou* (12). A *Son Sant Martí* (10) i *Son Sant Joan* (11), hom ignora que es tracta dels cognoms *Santmartí* i *Santjoan*. En conseqüència, el nom de l'aeroport és *Son Santjoan*. Escriure *es Montreals* (14), i no *es Mont-reials*, obliga a una pronúncia distorsionada.

També coneix fluctuacions l'ús de les majúscules: a un mateix full (13) anotam *Comellar de sa Coveta Negra*, que segueix el criteri general, però llavors *Coll de sa coma des Ases*.

Els canvis que afecten el vocalisme àton són especialment dissortats: a un mateix full (2) *Can Comes* i llavors *Can Comas*; *Rellar de la Rebassa* (3), *Son Rebassa* (12) i no *Son Rabassa*, ben escrit a un altre full (18); *sa Llonganissa* (12) contrasta amb *sa Llengonissa* (4), que reflecteix la metètesi amb una vocal errònia (*llonga-* > *llango-*); *la Parejal* (5) testimoni d'una varietat de figues amb nom derivat de *paratge* 'senyoriu', hauria de ser *la Paratjal*; *Serra de Darrere* (12), ben correcte, alterna amb el mal transcrit *Bosc de Darrera* (7); *Can Aixartell*, que reflecteix el llatí vulgar EX-SARTICULU, hauria de ser transcrit com a *Can Eixartell*, tal com l'inequívoc *Serrat dels Eixartells* en el català occidental d'Enviny (Pallars Sobirà); *Can Conquestí* (6) no té res a veure amb cap conquesta, sinó amb *Constantí*, i per tant *Concastí*. *Son Pere* s'ha convertit en l'afruitat *Son Pera* (11). *Son Mavet* (12) és hipocorístic de *Bartomeu* (*Tomeu* > *Tomeuet*). Fóra millor *Ca na Barretot* (que remet a un vocable conegut) que *Ca na Barratot* (14). No m'estranyaria que *es Padró* (18) fes referència a un *pedró* medieval de la vila de Muro. Els mals exemples es poden multiplicar.

En el tractament de la /o/ àtona se segueix la norma de no fer cas del tancament en [u], cosa no gens desencaminada, però en alguns casos el garbell ha tengut la malla excessivament ampla: *es Murteret* (7), derivat evident de *morter*; *l'Urdial* (6) és un sementer productor d'ordi; *s'Ubac* (11) xoca amb *s'Obaga* (7) i és ben probable que *s'Udró* (8) dins l'àrea toponímica dels sollerics i en comarca oliera hagi de ser *s'Odró*. També reflecteix la pronúncia de la vall *sa Dumanega*, amb una segona vocal errònia, ja que el mot és la forma femenina de l'antropònim *Domènec* (més que directament de DOMENICA). El mateix podríem dir de *Muleta* (14) en lloc de *Moleta*. La normativa, seguint un criteri potser revisable, ens obliga a escriure *turmell* i *turmassot*. El criteri del mapa és desorientador: *el Tormassot* (3) (tot i que els pollencins diuen *turmassot*) i *n'Espenya Tormells* (9), que, a més, hauria de transcriure's aglutinat, però llavors *es Turmàs* (7).

La normativització a ultrança fa cometre excessos tant en el vocalisme àton com en el tònic, amb distorsions de les pronúncies: *redó*, bell arcaisme del mallorquí, continuador del llatí vulgar RETUNDU, és transformat sistemàticament en *rodó*: *Campet Rodó* (3), *Tallat Rodó* (5), *Tossa Rodona* (6), etc. S'ha preferit una forma del valencià en els topònims albuferencs *Sèquia de sa Senyora* (10) i *Sèquia des Polls* (11), bandejant la solució mallorquina (i menorquina) *síquia*. La tria tan sols no és illenca, ja que en eivissenc és *séquia*. Tanmateix l'antropònim *Siquier* d'un raval del mateix darrer full traeix la mala selecció dels editors, que no opten per donar suport a les modalitats insulars. Faran el mateix amb el mot *sínia*? Esperem la solució en els següents fascicles.

Sobre les assimilacions vocàliques: l'antic *mosson* de l'actual pronúncia poblera ha passat a *mossèn* en el *Clot de Mossèn Guillem* (10), però es manté a *Can Mosson* (2), tot i que el fet de ser un antropònim pot justificar la diferència de tractament.

El consonantisme surt malparat en nombrosos aspectes. Per norma general no reflecteix les ioditzacions, tal com és aconsellable en un mapa d'ús públic: *Creu Vella* (5), *Ca na Forrellat* (5), *Morer Vermell* (5), etc. Però després *sa Maiola* (5), *es Coscoiar* (18) i fins i tot, arribant al grau zero, *na Cavaona* (13). El gal·licisme *sa Moana* (14) està en lloc de *sa Moiana*.

La norma sembla no tenir en compte la vocalització de la /l/ en síl·laba travada, cosa ben adequada, observable a diversos fulls: *Turó de sa Vidalba* (9), *Torre d'Albarca* (9). L'arcaisme i la metàtesi poden justificar els casos de la *Font Subauma* (9) i el *Pla de sa Vauma* (9), que remetent a una *sobalma* i a una *malva*, respectivament, però de cap manera la *Punta de ses Saupes* (16) pot fer costat a una falç o a una vidalba.

En la qüestió de les pronúncies africades i fricatives, els editors volen alinear-se amb el criteri normatiu, tant si els parlants de l'àrea d'ubicació del topònim ho fan així com si tenen hàbits lingüístics divergents. Així, a Pollença, *Son Roger* (5), a Alcúdia, *Rota d'en Roget* (4) i, a Artà, *Cala Roja* (9), *sa Platjola* (9), però *Can Rotger* (6), a Pollença, on hi ha gent que també diu *Roger*. Hi podem afegir *Albercutx* (1), pronunciat sempre *Ubercuix*, que caldria escriure *Albercuix*, seguint el tractament fricatiu que li dóna el mapa Despuig.

Vegem ara la qüestió de la bategant: n'hi ha una omissió en el topònim *Llinàs* (6), quan la Gran Enciclopèdia de Mallorca transcriu correctament *Llinars*; també a la *Font d'en Madó* (12), hipocorístic d'*Amador*, i a l'indret transcrit com a *Està den Ros* (2), que és l'*Estar d'en Ros*, evidentment.

No s'hauria de reflectir el rotacisme de *Ca na Maria Corme* (17), ni el de *na Corma* (15), amb una vocal final mal transcrita, a diferència de *na Nofre* (15). Ambdós casos xoquen amb un *Can Cosme* (17) de grafia adequada.

L'alveolar sorda apareix mal escrita amb freqüència: la *Cassereta* (2), cal relacionar-la amb *cacera*, com ho testimonia la veïna *Punta del Conill*; el *Sementer de sa Vessa* (7) no està vinculat a la peresa de segar-lo, sinó al cultiu de la veça (*Vicia sativa*). La mala grafia *Esperó de sa Basiva* (16) obliga a una pronúncia dolenta del mot ramader *baciva*. Es normativitza el cognom de *Can Dolç* (11), però no el de *Son Arbós* (16), o els de *Son Pons de sa Llebre* i *Son Sintes*, en el mateix full (11). Ni tampoc el del *Torrent d'en Carròs* (12), que remet a un CARROCIUS llatí que dóna *Carroç*. Sembla que *Can Llorenç Sigaló* (18) deu estar en lloc de *Can Llorenç Cigaló*, com *Can Singala* (2) hauria de ser *Can Cingala* (de *cigala*, per dilació de la nasal). Vegeu que a la mateixa zona de Pollença passa el mateix en el *Torrent de n'Andrià* (1) i a *Can Polentà* (5), més freqüentment dit *Can Poletà*, format per fals tall sobre l'antic gentilici femení de Nàpols (*napoletana* > *en poletà*).

Se segueix un mal criteri en reflectir la transformació de la /u/ consonàntica [w], que esdevé [v] en posició intervocàlica i origina parelles contrastades: *Can Suau* i *Can Suavet* (2), *es Grau* i *el Gravet* (5), però llavors *Pla des Pouet* (6), *Ca l'Hereuet* (6).

Quant a la /s/ intervocàlica sonora [z], encara no hi ha prou informació en els fulls publicats per endevinar quina és la norma, si és que n'hi ha. A un lloc es presta atenció a la caiguda, *Son Fortè* (16), però llavors s' escriu *sa Devesa* (17). Si la justificació és el caràcter antroponímic del cognom *Fortesa*, per què no se segueix el criteri en el *Clot d'en Fortesa* (18)? De totes maneres em semblen mal grafiats el *Pla dels Hams* (1), el *Coll des Hams* (4) i el *Puig des Hams* (16). Malgrat la proximitat a la mar del primer, no crec que tinguin res a veure amb l'estri de pesca, sinó en la persistència fossilitzada de l'antic plural *àsens*, per caiguda de l'alveolar sonora, ja que *àns* sona igual que *hams* en mallorquí. No són equiparables al de les *Coves des Hams*, on hi ha figures d'altre paner.

No s'haurien de reflectir les assimilacions consonàntiques de les líquides: *ses Fel.les* (3, 7) s'haurien d'escriure *ses Ferles* i, probablement, *ses Bal.lines* (7) haurien de ser *ses Berlines*, ja que supòs que en el full corresponent no s'escriurà *Espol.les*, sinó *Esporles*.

No hi ha motius per grafiar amb síncope el *Cingle de les Lletretes* (1) pel fet de ser constatada la pronúncia *lleteretes* en el nom d'aquest indret pollencí. És absurda la pluralitat de solucions de les afèresis: *Putxet de ses Abelles* (6), *Puig de ses Beies* (13), *Can Bea* (11). Una mala jugada de la fonosintaxi ha fet escriure *Torrent Pregons* (5) i no *Torrents Pregons*, com correspon a una confluència (plural, per tant, en el genèric) de conques hidrogràfiques.

No em vull allargar parlant de l'ús de l'article, ni escatir perquè *Garriga* (11) i *Tamarellets* (15) no en duen, o perquè en porten *es Rafal d'en Siquier* (11) i *es Rafal d'en Mascaró* (11), tots contra les directrius de l'obra. De totes maneres és poc seriós veure escrit *Estany des Bisbe* (17) amb un article salat contra natura que no correspon a la bona pronúncia mallorquina, i més quan sabem per les informacions del documentadíssim Antoni Gili que correspon a un indret que va ser propietat del primer bisbe de Mallorca, Ramon de Torrelles.

Cal atribuir als efectes d'una homonimització formal, obra dels editors o del recol.lector poc atent, el fet que la *Punta des Barracar* s'hagi transformat en una *Punta des Barrancar* (9), que no pronuncien així els coloniers del nord.

No hi ha cap ni centener en les grafies dels antropònims: tenim normativitzats, *Son Bordoí* (12), *Can Pisà* (10), *Son Marc* (6), *Son Fullós* (18), *Talaia Moreia* (9), però, just al costat d'aquest, *Torre de sa Talaia d'en Morey* (9), *Son March* (11), *Casa Nova d'en Janer* (7), *Son Fornés* (11), *Son Cladera* (11), derivat de *cleda*, *So na Fiola* (18), etc.

On no hi ha ordre ni concert és en les transcripcions dels topònims precatalans, sobretot en els d'etimologia desconeguda, o també en els d'aquells noms catalans per als quals s'ha popularitzat una etimologia recercada que no fa més que complicar les coses sense cap necessitat. M'explicaré: darrerament s'ha estès la creença que totes les captacions d'aigües conegudes amb la denominació de *Pou Salat*, *Font Salada*, etc. s'han de transcriure amb l'adjectiu *celat* (< llatí CELATU 'amagat'), perquè designen indrets difícils de trobar (tot i que la realitat sol mostrar que no és així). El mestre Coromines (*Onomasticon* I, 247-248) ja alçà la seva veu amb bons fonaments

contra aquesta tendència, explicant la relativitat del concepte 'salat', els canvis històrics dels gusts de les aigües i l'associació de l'antic adjectiu a textos cultes. Hi voldria afegir que algunes vegades és l'antroponímia la clau de la interpretació, com en el *Pou Salat* de Porreres, situat a un entreforc ben visible. *Salat* és un antropònim medieval porrerenc. Tal com en el *Pou Florit* de la mateixa localitat no hi ha flors (< *es Pou d'en Florit), en el *Pou Salat* (< *es Pou d'en Salat) no hi ha aigua salada. Mal transcrita, doncs, la *Platja de sa Font Celada* (9).

Llenaire (2) s'ha d'escriure *Llenaira* (en base a la seva probable etimologia *LE-NARIA), tal com *Moncaira*, i no *Moncaire* (13), (< *IUNCARIA). També cal escriure *Vertellent*, i no *Vertaient* (5), que ve d'un *Bertillen* documentat. El *Pujol del Castellar* (5), transcrit així, transparenta una falsa etimologia generada per la pronúncia neutralitzada de l'article àrab, cosa que no passa en valencià. Es tracta d'un lloc dit *Al Castellan*, en la documentació medieval, que fóra més encertat escriure *Pujol d'Alcastellà*. La *Punta Beca* (3) amaga possiblement un topònim preromà que convé grafiar com a *Punta Bèquer*. Escriure *l'Ofre* (13) és una doble aberració, ja que el reflex de l'alqueria *Alofra* (< àrab *al-hofra* 'la clotada') ha de ser, en bona ortografia, *Lofra*, sense article i amb la mateixa vocal final dels documents. *Binirrassí* (14), malgrat la seva fidelitat etimològica, se separa massa de la pronúncia sollerica i hauria de ser *Binirrossí*. No sé per quina raó *Maçana* (6) ara allunya la seva forma escrita de la de *Massanella* (12), quan a la GEMall. surt com a *Massana*. Possiblement seria millor cercar l'ètim d'aquests dos llocs en l'àrab, a partir de la producció oliera que els caracteritza, i no en el llatí. Finalment, *Taujà*, i no *Teujar* (3), avui integrat a Pedruixella, perpetua l'antiga alqueria transcrita com a *Tauxa* en el Repartiment.

La cosa no és tan senzilla com sembla a primera vista. Cal dubtar per sistema de qualsevol transcripció. Només com a exemple diré que fins i tot hem de dubtar si *Vernissa* (18) s'ha d'escriure així, o *Varnissa*, ja que la documentació del Repartiment, *Marniza*, permet identificar en aquest topònim un nom tribal berber. Cal estudiar els noms un per un abans d'escriure'ls. Tirar per la via dreta, sense cap casta de precaució, crea la grafia de l'absurd i destrossa topònims carregats d'història i de sentiments, fòssils de la llengua, i de les llengües, que han trobat refugi a l'ombra dels vells casals i a l'obaga de les muntanyes. Grafiar-los de la manera més adient possible és contribuir de manera silenciosa a la recuperació de la dignitat d'aquesta terra.

Don les gràcies a Miquel Àngel March, a Antoni Gili, a Jaume Guiscafrè, a Pere Franc, a Plàcid Pérez, i a Pere Orpí, que m'han facilitat diverses informacions de les respectives àrees de treball o de residència.